

INGLIZ VA TURK TILLARI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Fayzullayeva S.¹**Annotatsiya:**

Mazkur maqolada ingliz va turk tillarida til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik va madaniyatning ijtimoiy aloqaga ta'siri tahlil qilinadi. Shu bilan bir qatorda ingliz va turk tillaridagi individualizm va shaxsiy erkinlik qadriyatlarining tilga ta'siri hamda ushbu tillarda so'zlashuvchi jamiyatdagi hurmat va ehtirom qadriyatlarining til shakllarida aks etishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek ikkala til va madaniyatning o'xshashlik va farqlari taqqoslanadi, til orqali madaniyatni ifodalash va ijtimoiy aloqalarni shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, ijtimoiy aloqalar, individualizm, hurmat-ehtirom qadriyatlari.

Til, adabiyot, madaniyat va ma'rifat bir biriga uzviy bog'liqdir. Til inson paydo bo'lgandan buyon jamiyatda aloqa vositasi sifatida muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga bir qatorda, har bir jamiyatga oid til o'zining qadriyatlari, e'tiqodlari, an'analari va tarixini aks ettiruvchi kuchli vositadir. Til va madaniyatning bog'liqligi tilni samarali qo'llash orqali ifodalanadi. Asosan, o'zaro madaniyatlararo vaziyatlarda turli madaniy muhitga mansub insonlar bilan muloqot qilishlariga to'g'ri keladi. E.Sepirning "Tilshunoslik va madaniyatshunoslik bo'yicha tanlangan asarlari"(1993)da "til va madaniyat " masalalariga doir qator savollar quyidagicha yoritilgan [1; 1]. Madaniyat nima? E.Sepirning fikricha, madaniyat- turmish tarzimizni tavsiflovchi, ijtimoiy meros qilib olingan amaliy malakalar va g'oyalar majmui.(185-bet). Til milliy madaniyat mavjudligi va uning ifodalanishining asosiy shakli sifatida namoyon bo'ladi. Biroq, E.Sepirning fikriga ko'ra, til ijtimoiy va madaniy rivojlanish mahsulidir. Til madaniyatning ijtimoiylashgan qismidir(265-bet). Til o'qitishda asosiy vazifalardan biri o'rganuvchilarni ingliz va turk tilid so'lovchi har bir mamlakatlar madaniyatining asosiy unsurlari bilan tanishtirish hisoblanadi, masalan, har ikkala tildagi ayrim ifodalar va maqollar ularning madaniyati haqida tasavvur beradi. Soha olimlaridan M.Bayran va M.Fleming madaniyatni til bilan integratsiyalashgan holda o'rgatish talabalar uchun qiziqarli va samarali usul ekanligiga e'tibor qaratishgan. Individualizm – bu shaxsning erkinligi, mustaqil fikrlashi, shaxsiy qiziqishlari va tanlovlarini erkin amalga oshirishi va jamiyatda ustuvor o'rin egallashi orqali namoyon bo'ladigan qadriyatlaridir. Ingliz tilida ham shaxsiy erkinlik va individualizm asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Jumladan, "I think", "I prefer", "I prefer", "I decide", "My choice" kabi ifodalar shaxs fikri va tanlovining ustuvorligini ko'rsatadi. Bu holat ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarda shaxs o'z qarashlarini ochiq bayon qilishi va shaxsiy qaror va tanlovlarini ustun ko'rishi tabiiy hol sifatida qabul qilishini anglatadi. Turk tilida ham shaxsiy erkinlik tushunchasi mavjud bo'lsa-da, u ko'proq ijtimoiy muvozanat va madaniy chegaralar doirasida ifodalanadi. Masalan, "bence", "isterim", "düşünüyorum" kabi birliklar shaxsiy fikrni bildirsa-da, ular asosan muloyimlik va ehtiotkorlik bilan qo'llanadi. Bu esa turk tilida shaxsiy erkinlik jamiyat bilan uyg'un holda namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Hurmat va ehtirom qadriyatlari ham til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikning muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bu qadriyatlar turli tillarda turlicha ifodalanadi. Xususan, ingliz tilida "sen" va "siz" shakllari grammatik jihatdan farqlanmaydi va barcha muloqot vaziyatlarida "you" olmoshi qo'llaniladi. Biroq ingliz tilida hurmat va ijtimoiy masofa grammatik shakl orqali emas, balki nutq uslubi, so'z tanlovi va muloyimlik ifodalari orqali ifodalanadi. Masalan, "Could you...", "Would you mind...", "Please" kabi birliklar suhbatdoshga

¹Fayzullayeva Sevinch, SamDCHTI talabasi, sevinchfayzullayeva777@gmail.com

nisbatan hurmatni bildiradi. Bu holat ingliz tilida tenglik va individualizm qadriyatlarining ustuvorligini aks ettiradi.

Turk tilida esa hurmat va ehtirom, ayniqsa, “sen” va “siz” shakllarining qo’llanilishi orqali aniq namoyon bo’ladi. “Sen” shakli asosan yaqin va norasmiy muloqotda qo’llanilsa, “siz” shakli yoshi katta, notanish yoki ijtimoiy mavqei yuqori shaxslarga murojaat qilishda ishlatiladi va hurmat ifodasi sifatida qaraladi. Turk tilida “siz” shaklining qo’llanilishi jamiyatda ijtimoiy muvozanat va madaniy chegaralarga amal qilinishini ko’rsatadi. Bu esa turk madaniyatida hurmat va ehtirom qadriyatlari til orqali mustahkam ifodalanishini anglatadi.

Hurmat va ehtirom qadriyatlari ham til va madaniyat o’rtasidagi uzviy bog’liqlikning muhim ko’rinishlaridan biridir. Har bir jamiyatda bu tushunchalar til vositasida ifodalanib, muloqot jarayonida muhim ijtimoiy me’yor sifatida namoyon bo’ladi. Ingliz tilida hurmat asosan nutqiy muloyimlik, masofani saqlash va rasmiylik orqali ifodalanadi. Masalan, “please”, “thank you”, “excuse me”, “would you mind” kabi birliklar suhbatdoshga hurmat bildirishning asosiy vositalaridan hisoblanadi. Shuningdek, ingliz tilida rasmiy vaziyatlarda unvonlar va familiyadan foydalanish ham ehtirom ifodasi sifatida qaraladi.

Turk tilida esa hurmat va ehtirom qadriyatlari yanada kengroq va tizimli tarzda namoyon bo’ladi. Xususan, “siz” shaklining qo’llanilishi, “bey”, “hanım”, “hocam” kabi murojaat birliklari, shuningdek, “lütfen”, “rica ederim”, “efendim” singari ifodalar muloqotda hurmatni ta’minlovchi muhim til vositalaridir. Bundan tashqari, turk tilida yoshi katta yoki ijtimoiy mavqei yuqori shaxslarga nisbatan ehtiyotkor va muloyim nutq uslubini saqlash madaniy norma hisoblanadi.

Shu jihatdan, ingliz va turk tillarida hurmat va ehtirom qadriyatlari turlicha ifodalansa-da, har ikkala tilda ham bu tushunchalar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi. Til o’rganish jarayonida ushbu madaniy jihatlarni anglash o’rganuvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga va madaniyatlararo muloqotda samarali ishtirok etishga yordam beradi.

Ingliz va turk tillarida jamiyatlarning ayrim voqealarga munosabati, ularni talqin etishi hamda ba’zi tushuncha va predmetlarni tasvirlash usullarida o’xshashliklar uchraydi [2; 1]. Bu o’xshashliklar tarixiy tajriba, madaniy qadriyatlar va kundalik hayotda shakllangan umumiy tafakkur modellariga borib taqalib, tillarda qo’llaniladigan ifoda vositalarining mazmun va shakl jihatidan yaqinlashuviga sabab bo’ladi. Xususan, turli hodisalarni baholashda hissiy munosabatni kuchaytirish, axloqiy xulosa chiqarish yoki nasihat berish maqsadida ikkala tilda ham maqollar va deyimlardan keng foydalanilishi bunga yaqqol misol bo’la oladi. Shuningdek, mavhum tushunchalarni aniqroq anglatish uchun tabiat hodisalari, kundalik buyumlar va inson faoliyatiga oid obrazlar orqali o’xshatish va ko’chma ma’noli ifodalar yaratish har ikki til uchun xos bo’lgan usullardan biridir. Tarjima jarayonlarida esa ana shu umumiyliklar o’zaro muqobillarni topishni nisbatan osonlashtiradi, biroq madaniy konnotatsiyalarni to’g’ri aks ettirish tarjimondan chuqur lingvomadaniy bilimni talab etadi. Shu bilan birga, ayrim o’xshash ifodalar tasodifiy ravishda shakllangan bo’lsa-da, ular nutqning ta’sirchanligini oshirish va muloqot samaradorligini kuchaytirishda muhim rol o’ynaydi. Natijada, ingliz va turk tillarini qiyosiy o’rganish til o’rganuvchilarga nafaqat lug’aviy va grammatik bilimlarni, balki jamiyatlarning dunyoqarashi va tafakkur tarzini ham chuqurroq anglash imkonini beradi.

Ingliz tilini chet tili sifatida o’qitishning sifat va samaradorligi bilan ona tili bo’yicha o’qitishning yuqori ta’limda dunyo miqyosida taqqoslanishi til siyosati va rejalashtirish (LPP) sohasidagi mutaxassislar uchun muhim masaladir [3; 1]. Ingliz tilining global kommunikatsiya vositasi sifatida o’sishi, ko’plab mamlakatlarda universitet ta’limida uning asosiy o’qitish tili sifatida qo’llanilishiga olib keldi, bu esa til o’rganishning samaradorligini ta’minlashda yangi muammolarni yuzaga chiqarmoqda. Turk tilida ta’lim oluvchi talabalar uchun ingliz tilida o’qitish jarayoni nafaqat til bilimini, balki madaniy kontekstni ham chuqur

anglashni talab qiladi, chunki ona tilidagi ta'lim ular uchun tushunishni osonlashtiradi va mazmunni yaxshiroq qabul qilish imkonini beradi. Biroq, ingliz tilida ta'lim olish talabalarga xalqaro ilmiy manbalarga kirish imkoniyatini kengaytiradi, shuningdek, global ish bozorida raqobatbardosh bo'lishlariga yordam beradi, bu esa til siyosati nuqtai nazaridan muhim hisoblanadi. Til siyosati va rejalashtirish mutaxassislari uchun ingliz tili o'qitish sifatini oshirish, ona tilidagi ta'lim bilan integratsiyalashgan usullarni ishlab chiqish muhim vazifalardan biridir. Turk tilida ta'limning yuqori sifatini saqlab qolish bilan birga, ingliz tilida ta'lim berishda pedagogik usullarni optimallashtirish va talabalarning til ko'nikmalarini samarali rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Natijada, ingliz va turk tillarida yuqori ta'limda ta'lim berish sifatini taqqoslash va ular o'rtasida muvozanatni saqlash til siyosati va rejalashtirish sohasidagi muhim tadqiqot va amaliyot mavzusidir.

So'nggi ikki o'n yillikda, ayniqsa Yevropadagi Kengayuvchi Doira mamlakatlari va Sharqiy Osiyoda ingliz tilida ta'lim beruvchi universitetlarning soni sezilarli darajada oshdi [4;1]. Bu jarayon ingliz tilining global ilmiy va akademik til sifatidagi mavqeini mustahkamladi, shuningdek, talabalarga xalqaro ilmiy manbalarga erkin kirish imkoniyatini berdi. Turkiyada ham ingliz tilida ta'limning kengayishi, universitetlarda o'quv dasturlarini global standartlarga moslashtirishga yordam beradi, ammo bu ona tilida ta'limning o'rni va madaniy kontekstni tushunishga ta'sir qilishi mumkin. Turk tilida ta'lim esa talabalarga murakkab tushunchalarni chuqurroq anglash va madaniy jihatdan moslashgan bilim olish imkonini beradi, bu esa ona tilining o'rni qanchalik muhimligini ko'rsatadi. Shuningdek, ingliz tilida ta'lim olish talabalarga xorijiy tillarda erkin muloqot qilish va xalqaro hamkorlik imkoniyatlarini oshiradi, bu esa til o'rganish va pedagogik metodlar jihatidan turk tiliga o'xshashliklar yaratadi. Balansni saqlash, ya'ni ingliz va turk tilida ta'lim berish, o'qituvchilarni malaka oshirish va o'quv dasturlarini optimallashtirish orqali amalga oshiriladi, bu ikkala tilning samaradorligini oshiradi. Natijada, Turkiyada ingliz va turk tillarida ta'lim berish jarayoni nafaqat til ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki talabalarning madaniy tushunchalarini kengaytirish va global muloqotga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

EMI (Ingliz tilida o'qitish) sinflari talabalarga mazmun orqali ingliz tilini chuqurroq o'rganish imkonini yaratishi mumkin, chunki tilga bo'lgan malaka muvaffaqiyatli siyosatni amalga oshirishni belgilovchi muhim omillardan biridir [5; 10]. Turk maktablarida ingliz tilida ta'lim berish, ayniqsa oliy ta'limga tayyorlov bosqichida, talabalarning til ko'nikmalarini yaxshilashga xizmat qiladi va ularni global akademik resurslardan foydalanishga tayyorlaydi. Bu jarayon orqali talabalar nafaqat lug'at va grammatika bilimlarini oshiradi, balki murakkab akademik tushunchalarni ingliz tilida tushunish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, ona tilidagi – turk tilidagi – ta'lim ular uchun tushunishni osonlashtiradi va madaniy kontekstni yaxshiroq anglash imkonini beradi. Turk maktablarida EMI sinflari talabalarning ikki tilda muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi va til o'rganish jarayonini interaktiv va mazmunli qiladi. Biroq, ingliz tilida ta'lim berishda pedagogik metodlar va o'qituvchilarning malakasi muhim rol o'ynaydi, chunki tilni faqat o'rgatish emas, balki mazmunni yetkazish ham talab qilinadi. Natijada, Turk maktablarida EMI sinflari til siyosati, ta'lim sifati va talabalarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishda muhim strategik vosita hisoblanadi.

O'quv vositasi sifatida ishlatiladigan til, yuqori ta'limda talabalarning o'z fan sohasidagi bilimlarni samarali egallash jarayoniga bevosita ta'sir qiladi [6; 13]. Bu tilning tanlovi, talabalarning tushunish darajasi, ma'lumotni qabul qilish tezligi va bilimlarni amaliyotga tadbiiq etish qobiliyatini belgilaydi. Masalan, ona tilida ta'lim olgan talabalar murakkab tushunchalarni tezroq o'zlashtiradi va madaniy kontekstni yaxshiroq anglaydi. Biroq, chet tilida – masalan, ingliz tilida – ta'lim olish talabalarga xalqaro ilmiy manbalarni o'rganish va global miqyosda muloqot qilish imkoniyatini beradi. Turk maktablarida va universitetlarda ikki tilni integratsiyalashgan tarzda qo'llash, til ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga fan bilimlarini chuqurroq egallashga yordam beradi. Shuningdek,

o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi va o'quv dasturining mazmuni tilning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Natijada, o'quv vositasi sifatida tanlangan til, nafaqat til o'rganishni, balki talabalarning fan bilimlarini mustahkamlash va akademik muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.Sepirning "Tilshunoslik va madaniyatshunoslik bo'yicha tanlangan asarlari" 1990.
2. Karababa, Z. Canan. Turkiya. Til va madaniyat bog'lanishi doirasida turk va ingliz tillari o'rtasidagi munosabatlar va o'xshashliklar. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KARABABA-Z.-Canan-THE-RELATIONSHIP-AND-SIMILARITIES-BETWEEN-TURKISH-AND-ENGLISH-WITHIN-THE-FRAMEWORK-OF-LANGUAGE-AND-CULTURE-CONNECTION.pdf
3. Talabalarning yuqori ta'limda o'quv vositasi sifatida qo'llanilayotgan ingliz va turk tillariga bo'lgan qarashlari – Turkiya misolida Muallif: Yasemin Kirkgöz Turksh Studies – Turkiya yoki turk tillari, adabiyoti va tarixi bo'yicha xalqaro davriy nashr Jild 9/12, Kuz 2014, sahifalar 443–459, Ankara, Turkiya
4. COLEMAN, J.A. (2006). Yevropa oliy ta'limida ingliz tilida o'qitish. Language Teaching, 39(1), 1–14.
5. BALDAUF, R. B. Jr. (2012). Ingliz tilidagi malaka farqini kamaytirish: Til rejalashtirish nuqtai nazari.
6. US-China Foreign Language, 10(11), 1695–1703.
7. BRUCE, N. (1990). Asosan monolingvial jamiyatda L2 (ikkinchi til) orqali ta'lim: Gonkong misoli. Hong Kong. Papers in Linguistics and Language Teaching, 13, 9–23.